

LATVIEŠU VALODA LATGALĒ: MULTILINGVISMIS, DIGLOSIJA UN VALODU KONKURENCE

Ina Druviete
ina.druviete@lu.lv

Atslēgas vārdi: valodas politika, valodas varianti, multilingvisms, diglosija

Latvijas valodas politikas pamatuzdevums ir nodrošināt latviešu valodas ilgspēju valodu konkurences apstākļos. Latviešu valodā izšķirami vairāki eksistences paveidi, kas atrodas nepārtrauktā mijiedarbībā, turklāt vairumam Latvijas iedzīvotāju raksturīga arī vismaz divu citu valodu prasme. Latgales reģionā izplatīts gan individuālais un sociālais multilingvisms, gan multiglosija, kuras komponents ir vēsturiski izveidojies latviešu valodas paveids — latgaliešu rakstu valoda. Šāda specifiska valodu/valodas paveidu konkurences situācija jāņem vērā, izvērtējot latviešu valodas nostiprināšanas pasākumu sistēmu Latgales reģionā.

Latvijas valodas politikas pamatuzdevums ir nodrošināt latviešu valodas noturību (jeb ilgspēju, saglabāšanos, pastāvēšanu, attīstību). Tas iespējams, īstenojot kompleksu juridisku un pedagoģisku pasākumu sistēmu, kuras pamatā ir valodas situācijas izpēte tās dinamikā, citu valstu pieredzes apguve un starptautiski saistošie tiesību akti valodu tiesību un lingvistisko cilvēktiesību jomā.

Valodas ekoloģijā pētnieki mēdz izmantot tādus metaforiskus terminus kā *valodas atdzimšana* un *valodas nāve*. Valodu par dzīvu būtni, protams, tiešā veidā neviens neatzina pat A. Šleihera bioloģisma teorijas ziedu laikā. Tomēr šīm organiskajām metaforām ir zināms pamats, jo visas valodas kādreiz ir attīstījušās un kādreiz var zust vai vismaz pārveidoties līdz nepazīšanai. Dž. Edvardss atzīst: “Valodai tiešām ir noteikta dzīvildze. To nenosaka dabas likumi, bet pagrieziena punkti kultūrā. Valodu likteņi ir cieši savijušies ar to lietotāju likteņiem, un valodas funkciju zudums vai “nāve” atspoguļo pārmaiņas

to runātāju sociālajā situācijā”.¹ Ne tikai Latvijas valodas politikas veidotāju, bet visas sabiedrības atbildība ir reālistiski un mērķtiecīgi izvērtēt spēka pielikšanas punktus, lai nepieļautu latviešu valodas sociolingvistisko funkciju zudumu, kas var būt priekšvēstnesis pat valodas nomaiņai. Latvijas valodas situācija un valodas politika ir detalizēti analizēta vairākos kolektīvos pētījumos², kā arī daudzos atsevišķos rakstos³; detalizēts rīcības plāns ir ietverts Ministru kabineta apstiprinātajās Valsts valodas politikas pamatnostādņēs (2014–2020). Gan programmatiskajos dokumentos, gan zinātniskos rakstos sniegtas skaidras norādes, ka valodas politikā liela nozīme ir reģionālajai dimensijai.

Šī raksta mērķis ir aizsākt izvērtēt latviešu valodas situāciju Latgalē mazāk analizētā aspektā — diglosijas un/vai multiglosijas iespējamā ietekme uz valodu konkurenci —, kā arī precizēt dažus sociolingvistikas terminus, kas bieži tiek izmantoti diskusijās par valodas variantību un multilingvismu.

Latviešu valodas eksistences paveidi

Latviešu valoda tāpat kā jebkuras citas valsts oficiālā vai valsts valoda eksistē daudzveidīgās formās — nacionālajos variantos, dialektos jeb teritoriālajos variantos, sociolektos jeb sociālajos variantos, idiolektos (katra valodas lietotāja individuālajā runā). Jebkurā izkoptā valodā pastāv arī funkcionālā un ekspresīvā stilistiskā diferenciacija. Latviešu valodā uz augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu pamata vēsturiski ir izveidojies īpašs paveids — latgaliešu rakstu valoda. Latgaliešu rakstu valoda ir virsdialektāla un pastāv galvenokārt rakstu formā, bet mutvārdu saziņā tiek lietota kāda no vietējām izloksnēm.

Diskusijās par valodas variantu koeksistenci Latvijā dažkārt ir izmantots arī termins *makrovaloda*. Makrovalodas koncepts tiek izmantots, piemēram, Dalasā bāzētās nevalstiskās bezpeļņas organizācijas *SIL International* (agrāk *Summer Linguistic Institute*), valodu izpētei un rakstības attīstībai, tolaik Bībeles tulkošanas vajadzībām dibināta organizācija) dokumentos. Astoņdesmit darbības gadu laikā šī organizācija sniegusi atbalstu vairāk nekā 2100 valodu attīstībai, arhivējusi ap 32 700 lingvistiska rakstura dokumentu. Tās sniegto faktoloģisko informāciju izmanto praktiski visi pētnieki, kas pievēršas valodu dokumentēšanas un aizsargāšanas jomai, kaut paši organizācijas eksperti atzīst, ka statistikas dati, it īpaši valodu runātāju skaits, var būt nepilnīgi, jo vākti no atšķirīgiem avotiem — gan oficiāliem valstu tautskaites datiem, gan lingvistu pētījumiem, gan pat no misionāru ziņojumiem.

SIL International kopš 1934. g. apkopojusi datus par pasaules valodām, un tās kopš 1951. g. veidotais enciklopēdiskais katalogs *Ethnologue* tiek atzīts par plašāko un autoritatīvāko informācijas avotu. Tajā gūstamas ziņas par pasaules valodām, to dažādajiem nosaukumiem, runātāju skaitu, ģeoloģisko un tipoloģisko piederību, izmantoto alfabētu, valodu sociolingvistiskajām funkcijām. Īpaši

raksturota arī valodas situācija pasaules reģionos un konkrētās valstīs. Informāciju papildina arī kartes. Kopš 16. *Ethnologue* izdevuma saistībā ar ISO 639-3 standartu šajā izdevumā tiek izmantota dihotomija “makrovaloda — individuālā valoda”.

ISO standarts ir ambiciozs mēģinājums katalogizēt un standartizēt pasaules valodas, nosakot valodas variantu klasifikāciju plašajā lingvistiskā kontinuuma spektrā. To izstrādājusi Starptautiskā standartizācijas organizācija (ISO). Tas sastāv no sešām daļām, kas reģistrētas dažādās organizācijās: ISO 639-1 Starptautiskajā Terminoloģijas informācijas centrā *Infoterm*, ISO 639-2 ASV Kongresa bibliotēkā, ISO 639-3 *SIL International*. 2010. g. izstrādāts arī ISO 639-4 standarts, kas apstiprināts 2016. g. Katrai valodai piešķirts trīs burtu kods; kopš 1989. g. piešķirtie kodi nav mainīti. Elektroniskajā katalogā pie šiem kodiem gūstama informācija par valodas runātāju skaitu, valodas statusu, valodas izvērtējumu pēc EGIDS skalas, rakstību, valodas attīstību, kā arī lingvistiskajiem resursiem no vietnes *Open Language Archives* (www.language-archives.org).¹⁴

Definējot dažus no valodu kodiem, izmantots makrovalodas jēdziens. Tas apzīmē dažādas valodas variantības situācijas — gan vienas valodas nacionālos variantus, gan vienas valodas dialektus, gan situācijas, kad vēsturiski viena un tā pati valoda etnopolitisku iemeslu dēļ atrodas diverģences procesā (kā serbu–horvātu–bosniešu–melnkalniešu valoda). Vienotas sistēmas un terminoloģijas šajā standartā nav. ISO 639-2 un ISO 639-3 lieto atšķirīgus kritērijus valodas variantu un valodu nošķiršanā — ISO 639-2 vērsti uz vienotas rakstības un literārās tradīcijas eksistenci, ISO 639-3 uzsver savstarpēju saprotamību un kopīgu leksiku. ISO 639-3 standartā latviešu valoda atzīta par makrovalodu (kods *lav*) ar norādi, ka tā ietver divus individuālus kodus: *ltg* — latgaliešu (*Latgalian*) un *lvs* — latviešu standartvaloda (*Standard Latvian*).

Jāatzīst, ka šāda dihotomija ir visai problemātiska. Tas ir apliecinājums īpašā vēsturiskā latviešu valodas paveida — latgaliešu rakstu valodas — eksistencei, bet opozīcija “standartvalodai” vienlaikus noliedz izkoptas un normētas standartizētas formas esamību, kas attiecībā uz latgaliešu rakstu valodu neatbilst patiesībai. Jautājumus rada arī apzīmējums “*Standard Latvian*” (norāde uz “standartu” ir izmantota tikai dažos no 56 kodiem, kas ietver makrovalodas jēdzienu). Tas lietots arī, piemēram, attiecībā uz igauņu valodu, kas arī atzīta par makrovalodu (ietverot individuālās valodas — igauņu standartvalodu (*Standard Estonian*) (*ekk*) un veru (*vro*). Atsevišķā pozīcijā iekļauta arī igauņu zīmju valoda. Latviešu zīmju valodas, kas pieminēta pat Valsts valodas likumā (3. panta 3. daļa), gan šai klasifikatorā nav.

Atbilstīgi *SIL International* koncepcijai arī *ISO 639* standartā izmantoti pēc iespējas plašāki kritēriji valodu definēšanai. Ja pastāv valodas variantu lietojuma atšķirības vienlīdz kādā kontekstā, *ISO* veidotāji izvēlējušies tās klasificēt kā atšķirīgas valodas. Tomēr zinātniskajā literatūrā ir visai maz atsauču uz šo klasifikāciju. Vairāki autori norāda, ka “saprotašanās” koncepts ir īpaši pretrunīgs, piemēram, Čosera laika angļu valoda ne vienmēr būs saprotama mūsdienu angļu valodas runātājiem; vai tāpēc tai būtu jāpiešķir atsevišķs kods? Šis klasifikators nav absolutizējams un to neiesaka izmantot juridiskā un zinātniskā argumentācijā. “Pareizi vai ne, bet daudzi lingvisti izvairās no sadarbības ar *SIL*, jo tā darbībā vērojams sektantisms un nekonsekventas atsauces uz akadēmiskiem pierādījumiem un praksi. [...] Savas autoritātes aizsegā *ISO 639* piemīt maldinošs potenciāls, jo lēmumus par valodu statusu un piederību pieņem drīzāk birokrāti, nevis eksperti”.⁵

Tātad atsaucei uz *ISO 639-3* standartu ir tikai informatīva nozīme. Valodu konkurences aspektā makrovalodas koncepts pat varētu būt noderīgs opozīcijas *pārējās valodas — latviešu valoda visās eksistences formās* pamato-

šanai, tomēr atšķirīgās interpretācijas dēļ tā jēgpilna izmantošana jebkura ar valodas variantu koeksistenci saistīta viedokļa argumentācijā ir apšaubāma.

Latviešu valodas paveidu koeksistences modelis izsmeloši raksturots Latvijas Republikas Satversmes komentāros: “21. gadsimtā konkurētspējīgas ir tikai valodas ar izkoptu un attīstītu literārās valodas formu — vienotu terminoloģiju un ortogrāfiju, kodificētām leksikas un gramatikas normām. Latviešu literāro valodu mūsu kultūras darbinieki un vārda mākslas meistari ir veidojuši vairāk nekā 400 gadu. Tā nav identificējama ar kāda noteikta Latvijas novada izloksni, bet ir virsdialektāla, uzņēmusi visu vērtīgāko no visām Latvijas vairāk nekā 500 izloksnēm. Tā ir mūsu valsts, tās novadu un iedzīvotāju vienotības simbols, tā ir sabiedrības lingvistiskās integrācijas pamats un šai formā reprezentē Latviju kā vienu no Eiropas Savienības oficiālajām valodām. Apšaubīt latviešu literārās valodas vienojošo lomu nozīmē apšaubīt Latvijas valsts teritoriālo integritāti.”⁶

Beidzamajos gados sniegts liels valsts atbalsts latviešu valodas paveida — latgaliešu rakstu valodas — izpētei, lietošanai plašsaziņas līdzekļos un fakultatīvai apguvei izglītības sistēmā Latgales reģionā. Pārskats par plašo pasākumu kompleksu sniegts S. Pošeiko rakstā “Latgaliešu rakstu valodas attīstība”, kur pēdējo piecu gadu laikā īstenoto atbalsta pasākumu uzskaitījums vien sīkā iespiedumā aizņem sešas lappuses. Latgaliešu rakstu valoda ir viena no latviešu valodas dzīvības saknēm un gadsimtu gaitā ir palīdzējusi saglabāt Latgales gara dzīvi un latvisko identitāti.⁸ Kā norādīts Satversmes komentāros, “latgaliešu rakstu valodas aizsardzība nevarētu tikt pretstatīta Latvijas kā nacionālas valsts interesēm un latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas nostiprināšanai šajā valstī. Tieši pretēji — latgaliešu rakstu valodas saglabāšanai un popularizēšanai jākalpo latviešu valodas lomas ietekmes palielināšanai Latvijas kultūrvīdē, jo īpaši Latgalē.”⁹ Lai varētu veikt šo uzdevumu,

nepieciešams analizēt valodas situācijas reģionālās īpatnības Latgalē.

Sociālais bilingvisms (multilingvisms) Latgalē

Latviešu valoda jau kopš tautības valodas konsolidēšanās 10.–12. gs. ir attīstījusies valodu kontaktu apstākļos. Valodu kontakti latviešu valodniecībā visvairāk analizēti saistībā ar to ietekmi uz leksisko, gramatisko vai semantisko sistēmu, tomēr šis fenomens izvērtējams arī saistībā ar latviešu valodas sociolingvistisko funkciju noturību, vērību veltot arī valodu lietojumam ģimenē un sadzīvē resp. valstiski neregulējamās jomās. Valodu kontaktu tips un intensitāte dažādos vēstures periodos ir bijusi atšķirīga¹⁰; atšķirīga tā bijusi arī Latvijas vēsturiskajos novados. Kā zināms, valodu kontaktu ietekme uz valodu ilgtspēju var izpausties plašā spektrā — no stabila, kaut parasti īslaicīga, valodu paralēlisma līdz valodas vai vismaz dažu tās sociolingvistisko funkciju zudumam. Šo iznākumu nosaka dažādu ietekmes faktoru kopums — valodas runātāju relatīvais īpatsvars attiecī-

gajā teritorijā (absolūtajam runātāju skaitam valodu konkurencē ir daudz mazāka nozīme), valodu oficiālais statuss (šis faktors valodu lietojumu neformālajā komunikācijā var arī neietekmēt), lietojuma tradīcijas, iedzīvotāju lingvistiskā attieksme, kas ietekmē gan valodas prasmi, gan tās lietojumu.

Latviešu valoda kopš 20. gs. 90. gadiem funkcionē uz divu konkurentvalodu — krievu un angļu valodas — fona, turklāt abos gadījumos valodu kontaktu tips ir atšķirīgs. Tā kā Latvijā nepastāv skaitliski nozīmīga anglofonu kopiena, angļu valoda neformālā komunikācijā ar latviešu valodu konkurē tikai izņēmuma situācijās. Citādi ir ar krievu valodu. Lielākajā daļā Latvijas teritorijas padomju perioda imigrācijas un rusifikācijas procesu dēļ krievu valoda tradicionāli bijusi ne tikai oficiālās komunikācijas valoda, bet faktiski kļuvusi arī par “starpetniskās saziņas valodu”. Šī tendence vēl nav pilnībā pārvarēta arī pēc neatkarības atgūšanas, kaut jūtami mainījis latviešu valodas pratēju īpatsvars Latvijas minoritāšu vidū (no 20% 1989. g. līdz pat 92% 2015. g.)¹¹. Pieaug arī

Pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs reģionos un republikas pilsētās 2016. gada sākumā (%)

	Latvieši	Krievi	Baltkrievi	Ukraiņi	Poļi	Lietuvieši	Čigāni (romi)	Vācieši	Igaunī	Citas tautības
Latvija	61,8	25,6	3,3	2,3	2,1	1,2	0,3	0,1	0,1	3,2
Reģioni:										
Rīga	46,2	37,7	3,9	3,5	1,8	0,8	0,1	0,2	0,1	5,7
Pierīga	71,9	18,4	2,7	1,9	1,2	0,8	0,3	0,1	0,1	2,6
Vidzeme	86,7	8,8	1,3	0,8	0,7	0,4	0,2	0,1	0,2	0,8
Kurzeme	76,3	14,1	2,0	2,5	0,7	2,7	0,5	0,1	0,0	1,1
Zemgale	70,9	17,0	3,9	1,7	1,7	2,8	0,4	0,1	0,1	1,4
Latgale	45,7	37,0	5,2	1,3	6,6	0,5	0,4	0,1	0,0	3,2

Avots: Demogrāfija 2016.¹²

latviešu īpatsvars Latvijas iedzīvotāju starpā. 2016. g. sākumā Latvijā dzīvoja 1 miljons 216 tūkstoši latviešu jeb gandrīz 62% no visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Latgales reģions vēsturisku apstākļu dēļ atšķiras no pārējiem Latvijas reģioniem (izņemot Rīgu) etnodemogrāfiskā un etnolingvistiskā sastāva ziņā. Latgalē latviešu īpatsvars ir 45,7% (salīdzinājumam — Vidzemē 86,7%)¹³. Latgales reģionā ir arī Latvijas mērogam nozīmīgs citu tautību iedzīvotāju — īpaši baltkrievu un poļu — īpatsvars.

Tomēr jāņem vērā, ka tradicionāli etniski jauktos reģionos parasti nepastāv skaidri izteikta korelācija starp dokumentāro vai pat paša noteikto etnisko piederību un dzimto valodu. Tā kā Latvijas 2011. g. tautskaitē netika iekļauts jautājums par dzimto valodu un valodu prasmi, un šādas ziņas pašlaik netiek ietvertas arī iedzīvotāju reģistrā, pētnieki var izmantot galvenokārt dažāda mēroga sociolingvistisko aptauju datus. Aptaujas liecina, ka norādītā tautība un dzimtā valoda var nesakrist pat cilvēkiem no monolingvālām ģimenēm, turklāt tās nepilnīgi atspoguļo Latgalē visai plaši izplatīto agrīno bilingvismu etniski jauktās ģimenēs resp. divas vai pat vairākas dzimtās valodas. Kā secināts Latviešu valodas aģentūras 2014. g. veiktajā aptaujā, 59,5% Latgales iedzīvotāju norādījuši, ka viena no viņu dzimtajām valodām ir krievu valoda, kas ievērojami pārsniedz etnisko krievu īpatsvaru (37%)¹⁴. Krievu valodas kā otrās valodas pratēju īpatsvars arī pārsniedz 90%.

Aptauju dati rāda, ka konsekventi pieaug arī Latvijas minoritāšu individuālais bilingvisms ar latviešu valodu kā otro komponentu, tomēr latviešu valodas prasmes līmenis bieži ir tikai pamatzināšanu līmenī. Latviešu valodas aģentūras pētījumā konstatēts: "Papildus vecumam un sociālajam statusam latviešu valodas prasmi ietekmē vide. Latgalē un Rīgā dzīvo krietni mazāk latviešu un vairāk mazākumtautību iedzīvotāju nekā pārējā Latvijā, tāpēc likumsakarīgi, ka šajā vidē arī latviešu valodas prasme ir mazāk izplatīta nekā

pārējā valstī. Taču pat šajos reģionos vairāk nekā 90% iedzīvotāju vismaz pamatzināšanu līmenī prot latviešu valodu — Latgalē 92,4% un Rīgā 95,2%. Atšķirība parādās pašvērtējumā: Latgalē un Rīgā mazākumtautību pārstāvjiem ir mazāk iespēju un vajadzības sazināties valsts valodā, tāpēc viņi savas valsts valodas prasmes novērtē zemāk. Latgalē tikai puse no iedzīvotājiem (55,4%) uzskata, ka prot latviešu valodu ļoti labi vai labi; Rīgā — 71,5%.¹⁵

Situācijas analīze ļauj secināt, ka Latgalē pastāv ne tikai individuālais latviešu bilingvisms ar krievu valodu kā vienu no tā komponentiem, bet uz tā pamata tradicionāli ir izveidojies sociālais bilingvisms, kas joprojām ir stabils vairumā sociolingvistisko funkciju. Sociālais bilingvisms/multilingvisms raksturojams kā situācija, kad individuālā bilingvisma līmenis noteiktā valodas kolektīvā vai vismaz kādā tā grupā (parasti vismaz sociāli un ekonomiski aktīvāko iedzīvotāju vidū) ir sasniedzis tādu pakāpi, lai noteiktās sociolingvistiskajās jomās būtu iespējams paralēls valodu lietojums.

Diglosija (multiglosija) Latgales reģionā

Diglosija (multiglosija) ir stabila un ilgstoša situācija, kad viena valodas kolektīva ietvaros un viena runātāja lingvistiskajā praksē atšķirīgās sociolingvistiskās funkcijās tiek lietoti divi vai vairāki **vienas un tās pašas** valodas paveidi (piemēram, izlokšne un standartvaloda). Kaut zinātniskajā literatūrā termins *diglosija* dažkārt tiek attiecināts uz divu **atšķirīgu** valodu prasmi un/vai lietojumu (resp. bilingvismu), latviešu valodniecībā ir nostiprinājies šo terminu šķīrums, kas arī būtu konsekventi jāievēro. Diglosijas gadījumā runātāji abus variantus uztver kā lingvistisku kontinuumu, jo visos valodas līmeņos tajos var būt gan kopīgi, gan atšķirīgi elementi. Runātāji apzināti var pamīšus izmantot abus variantus, pārslēdzot kodus.

Č. Fergusona raksts, kurā pirmo reizi analizēts diglosijas jēdziens, izvirzot nu jau neviennozīmīgi vērtēto H (augstākā) un

L (zemākā) jēdzienu¹⁶, sociolingvistikas vēsturē tiek uzskatīts par vienu no ietekmīgākajiem darbiem un joprojām ir nepārspēts citēšanas ziņā. 1967. g. Dž. Fišmens, analizējot dažādu pasaules valstu un reģionu lingvistisko praksi un piesaistot Č. Fērgusona teoriju, formulējis četrus valodas kolektīvu pamatmodeļus: 1) diglosija un bilingvisms, 2) diglosija bez bilingvisma, 3) bilingvisms bez diglosijas, 4) ne diglosija, ne bilingvisms.¹⁷

Vairumā valodas kolektīvu pastāv gan bilingvisms, gan diglosija. Šveicē vācvalodīgās daļas iedzīvotāji diglosijas ietvaros paralēli vācu standartvalodai lieto arī tā dēvēto Šveices vācu valodu (*Schwyzerdeutsch*, *Schwyzertüütsch*, *Schwyzerdütsch*) tās dažādajos paveidos, kas vairāk vai mazāk saistāmi ar noteiktu kantonu (*Berndeutsch*, *Zürichdeutsch* u.c.). Daļā gadījumu, kad personas ar zemu izglītības līmeni vai gados ļoti veci cilvēki pamatā spēj lietot vienīgi sava reģiona valodas L variantu, Šveicē novērotas nopietnas komunikācijas problēmas slimnīcās un veco ļaužu pansionātos, ja tajos strādājošie tieši šo valodas variantu nesaprot.

Lielajos valodas kolektīvos, kā angļu valodas runātāji Lielbritānijā un ASV, japāņu valodas runātāji Japānā u.c., raksturīga tikai diglosijas, ne bilingvisma situācija. No citiem raksturīgiem diglosijas piemēriem varētu minēt klasiskās un vulgārās latīņu valodas šķirumu viduslaikos, ķīniešu valodas mandarīnu variantu, kas radies uz standartizēta Pekinas valodas varianta bāzes un kalpoja par rakstu un kopīgās saziņas variantu iepretim daudzajiem dialektiem, vai literāro franču valodu sastatījumā ar Haiti lietoto šīs valodas variantu. Tomēr noteiktos apstākļos šādi valodas varianti var tikt atzīti par atsevišķām valodām (kā 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā tika nošķirta serbu, melnkalniešu un bosniešu valoda), bet tas galvenokārt noticis politisku, nevis sociolingvistisku faktoru dēļ. Diglosijas teorija joprojām intensīvi attīstās, H un L šķiruma principu papildinot ar mūsdienu valodas situāciju analīzi un sastatot lingvistis-

kus, sociālus un politiskus priekšnosacījumus diglosijas un bilingvisma attīstībai.

Latgalē raksturīgs multiglosijas komponents ir kāda no visai atšķirīgajām reģiona izloksnēm, kas mutvārdu formā tiek lietota līdztekus latviešu literārajai valodai. Protams, kā norāda A. Stafecka, “mūsdienās vairs nevaram runāt par izloksnēm [...] tradicionālajā izpratnē”¹⁸, jo, nepastāvot teritoriālai un sociālai nošķirtībai, visos valodas līmeņos vērojama visu latviešu valodas eksistences paveidu interference¹⁹. Pēc 2011. g. tautskaites datiem, latgaliski ikdienā runā 8,8% no Latvijas iedzīvotājiem, bērni līdz 17 gadu vecumam — 5,7%. “Visvairāk latgaliski runā Latgales reģionā — 35,5% no visiem iedzīvotājiem, kaut gan bērni vecumā līdz 17 gadiem — tikai 27%. Savukārt Ciblas novadā ikdienā runā 87,5 % no visiem novada iedzīvotājiem, tai skaitā 85,3% bērnu vecumā līdz 17 gadiem”.²⁰ Arī šajās aptaujās atspoguļojas objektīvās grūtības nošķirt valodas vai valodas paveida prasmi un lietojumu; varam hipotētiski pieņemt, ka vairums respondentu, izņemot, iespējams, dažus vecākās paaudzes pārstāvjus, prot un lieto arī latviešu literāro valodu.

Multiglosijas aspektā analizējams arī virsdialektālās latgaliešu rakstu valodas lietojums. Ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību tā tiek pārstāvēta arī ārpus Latgales reģiona, un joprojām aktuālas ir diskusijas par tās standartizāciju. Pagaidām trūkst nopietnu pētījumu par latviešu valodas paveidu koeksistenci Latgales valodas situācijā. Publicistiska satūra rakstos nereti paustā nostāja par viena valodas paveida absolutizāciju ir neproduktīva. Valodas situācija jāanalizē ne tikai plašākā kontekstā, bet arī diahroniskā perspektīvā. Lai pilnībā izprastu diglosijas situācijas, nepieciešams vēsturiski analizēt ģeogrāfiskā areāla sociāli ekonomisko un kultūras attīstību. Citādi, aprakstot diglosiju sociolingvistisko jomu aspektā, riskējam sniegt tikai tās aprakstu, nevis izskaidrojumu, un parādīt tikai statistisku ainu, nevis situācijas attīstību.

Secinājumi

Latgalē vēsturisku apstākļu dēļ ir izveidojies noturīgs valodu un valodas paveidu koeksistences modelis, kas ietver gan bilingvismu/multilingvismu, gan diglosiju/multiglosiju. Kā norāda K. Kuņicka, “daudzvalodīgu kopienu lingvistiskā izpēte ir produktīvs valodu kontaktu radīto pārmaiņu dokumentēšanas veids, kas ļauj ne tikai prognozēt kādas konkrētas valodas attīstību, bet arī novērot dažādu valodas paveidu attiecības”.²¹

Kā liecina tautskaites un sociolingvistisko aptauju dati, visu tautību Latgales iedzīvotājiem raksturīga vismaz divu valodu prasme, tātad varam runāt par stabili un ilgstošu bilingvisma resp. multilingvisma situāciju, kas atspoguļojas vairumā faktisko sociolingvistisko funkciju. Tipisks bilingvisma komponents šajā reģionā ir krievu valoda — gan runas, gan rakstu formā. Turklāt krievu valoda gan kopumā, gan šajā reģionā ir samērā homogēna. Latgales krievu valodā novērojamas samērā nelielas reģionālās īpatnības — atšķirībā no, piemēram, poļu vai baltkrievu valodas, kuru sakarā ir iespējams runāt par reģiolektu resp. areālu valodas paveidu, kas rodas izlokšņu nivelēšanās ceļā un to mijiedarbībā ar literāro valodu²². Latviešu valoda turpretim joprojām ir pārstāvēta vairāku desmitu tradicionālo izlokšņu formā, latgaliešu rakstu valodas formā un literārās valodas (standartvalodas) formā, kas ļauj runāt par plašu augsta līmeņa individuālās multiglosijas izplatību Latgales reģionā. Arī Kurzemē, Vidzemē un Zemgalē pastāv diglosija: daudzi iedzīvotāji vienlīdz labi pārvalda gan vietējo izlokšni, gan latviešu kopvalodu — literāro valodu — un tās lieto atbilstoši situācijai, tomēr, ņemot vērā gan vairāk izteiktās atšķirības starp augšzemieņu dialektu izlokšņiem un literāro valodu, gan īpašā paveida — latgaliešu rakstu valodas — eksistenci, diglosijas resp. multiglosijas modelis Latgalē atšķiras no pārējiem Latvijas novadiem.

Tāpēc Latvijas valodas politikas īstenošanā ir jāņem vērā arī novadu reģionālās

īpatnības. Latgalē nozīmīgs faktors ir ne tikai augstais sociālā bilingvisma līmenis, bet arī vairumam Latgales latviešu raksturīgā multiglosija. Pie tam latgaliešu rakstu valodas saglabāšana un attīstība būs iespējama tikai tad, ja visā Latvijā un it īpaši Latgales reģionā valodu hierarhijā neatgriezeniski nostiprināsies latviešu valoda kā prioritāra oficiālās un arī neoficiālās komunikācijas valoda.

Avoti

- 1 Edwards J. *Sociolinguistics: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2013. 134 pp.; see p. 72.
- 2 *Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Red. M. Baltiņš, I. Druviete, A. Veisbergs. Rīga: Valsts valodas komisija, 2007. 587 lpp.; *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Rīga: Valsts valodas aģentūra, 2008. *Valodas situācija Latvijā 2004–2010: Sociolingvistisks pētījums*. Zin. red. I. Druviete, atb. red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011; *Valodas situācija Latvijā 2010–2105. Sociolingvistisks pētījums*. Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016. 270 lpp.
- 3 Druviete I. Latviešu valoda pēc neatkarības atgūšanas: valodas situācija un valodas politika. *Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts*. Galv. red. J. Stradiņš. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 243.–265. lpp.; Druviete I., Ozolins U. The Latvian referendum on Russian as a second state language February 2012. *Language Problems & Language Planning*, 40: 2, 2016, 121–145; Valdmanis J. Valsts valodas prasmes dinamika (2009–2012): ekonomiskais aspekts. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums*, 18 (2). Atb. red. L. Lauze. Liepāja: LiePA, 2014. 254.–264. lpp.; Veisbergs A. Reality and Perceptions of Multilingualism in the Baltic

- States. *Humanities and Social Sciences. Latvia*. 21 (1) (Spring – Summer 2013). Gen. ed. V. P. Karnups. Rīga: University of Latvia, 2013. Pp. 52–71; Kibermane K., Kļava G. Valodas Latvijā: valsts valoda, valodu prasme, valodas izglītībā. *Valodas situācija Latvijā 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 35.–90. lpp.
- ⁴ Druviete I. Latviešu valoda pasaules sociolingvistisko procesu kontekstā. *Valodas situācija Latvijā 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. 11.–33. lpp.; sk. 18. lpp.
- ⁵ Morey S., Post M. W., Friedman V. The language codes of ISO 639: A premature and possibly unobtainable standardization. 2013. P. 5. Sk. internetā (2017.19.08) <https://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/2123/9838/1/009%20MoreyPostFriedman.pdf>.
- ⁶ Balodis R. (zin. vad.). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi*. Autoru kolektīvs R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 432 lpp.; sk. 314. lpp.
- ⁷ *Valodas situācija Latvijā 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. 270 lpp.; sk. 173.–193. lpp.
- ⁸ Jansone I., Stafecka A. Latviešu rakstības attīstība: lejzemnieku un augšzemnieku tradīcija. *Latvieši un Latvija. Akadēmiski raksti. I sējums. Latvieši*. Galv. red. J. Stradiņš. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 243. lpp.
- ⁹ Balodis R. (zin. vad.). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi*. 314. lpp.
- ¹⁰ Druviete I. Latviešu valodas sociolingvistisko funkciju dinamika kontaktvalodu ietekmē. *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti-2*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008. 224.–234. lpp.
- ¹¹ *Valodas situācija Latvijā 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. 89. lpp.
- ¹² *Demogrāfija 2016. Statistikas datu krājums*. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde, 2016. 125 lpp.; sk. 10. lpp.
- ¹³ Turpat.
- ¹⁴ *Valodas situācija Latvijā 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. 89. lpp.
- ¹⁵ Turpat.
- ¹⁶ Ferguson C. A. Diglossia. *Word*. 1959. 15: 325–340.
- ¹⁷ Fishman J. A. Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. *The Bilingualism Reader*. London: Routledge, 2000. Pp. 74–81; see p. 75.
- ¹⁸ Stafecka A. Latviešu valoda: dialekti un izloksnes. *Latviešu valoda*. A. Veisbergs (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 253.–266. lpp.; sk. 253. lpp.; Pleps J. Latgaliešu valoda un Satversme. *Jurista Vārds*, 2011. g. 25. oktobris, Nr. 43 (690). Sk. internetā (2017.30.09) <http://www.juristavards.lv/doc/238186-latgaliesu-valoda-un-satversme/>; Stafecka A. Vēlreiz par valodu un dialektu Latgalē. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A. 1992, Nr. 6 (539). 42–44; Stafecka A. Latgaliešu rakstu valoda. *Latviešu valoda*. A. Veisbergs (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 267.–284. lpp.; Vulāne A. Augšzemnieku dialekta, latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas koeksistences problemātika. *Valodas situācija Latvijā 2004–2010. Sociolingvistisks pētījums*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011. 128.–141. lpp.
- ¹⁹ Šaudiņa V. Dažu Latvijas dienvidaustrumu izlokšņu sociolingvistiskā situācija. *Komparatīvistikas almanahs Nr. 4 (33). Cilvēks valodā: Etnolingvistika, lingvistiskā pasaules aina*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds “Saule” 2014. 142.–149. lpp.; sk. 146. lpp.
- ²⁰ Cit. no: Pošeiko S. Latgaliešu rakstu valodas attīstība. *Valodas situācija Latvijā 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava.

Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 173.–193. lpp.; sk. 180. lpp.

- ²¹ Kuņicka K. *Latgales poļu valoda kā poļu valodas perifēriālais dialekts: paaudžu atšķirību aspekts*. Promocijas darba kop-

savilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule". 2016. 96 lpp.; sk. 134. lpp.

- ²² Turpat.

Par autori

Ina Druviete, *Dr. habil. philol.*, ir vispārīgās valodniecības profesore, Latvijas Universitātes prorektore humanitāro un izglītības zinātņu jomā. Vairāk nekā 300 publikāciju autore par vispārīgās valodniecības, sociolingvistikas un valodas politikas jautājumiem. Latvijas Republikas Saeimas deputāte (2002–2014), Izglītības un zinātnes ministre (2004–2006, 2014). Eiropas Nacionālo valodu institūciju federācijas viceprezidente (2006–2009). Redakcijas kolēģijas locekle žurnālam "*Language Policy*" (*Springer Publishers*) (2003–2010), sērijai "*Studies in World Language Problems*" (*Benjamins*), žurnāliem "*Linguistica Lettica*", "*Taikomoji Kalbotyra*", "*Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*", "*International Journal of Indo — Baltic Culture and Studies*" u.c.

About the Author

Ina Druviete, *Dr. habil. philol.*, is a professor of General Linguistics, Vice-Rector for Humanities and Educational Sciences at the University of Latvia. Author of more than 300 publications in general linguistics, sociolinguistics, language policy. Member of the Latvian Parliament (2002–2014). Minister of Education and Science, Republic of Latvia (2004–2006, 2014). Vice-President of the European Federation for National Institutions of Language (2006–2009), member of the editorial board of the journal *Language Policy* (Springers) (2003–2010), present member of the editorial board for *Studies in World Language Problems* (Benjamins), journals *Linguistica Lettica*, *Taikomoji Kalbotyra*, *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, *International Journal of Indo — Baltic Culture and Studies* et al.

THE LATVIAN LANGUAGE IN LATGALE: MULTILINGUALISM, DIGLOSSIA AND LANGUAGE COMPETITION

Ina Druviete

ina.druviete@lu.lv

Summary

Key words: *language policy, language varieties, multilingualism, diglossia*

The Latvian language represents itself in multiple forms — territorial and social varieties, Standard Latvian, individual idiolects. The Latvian language comprises a specific historical language variety — Latgalian written language which developed against the background of regional vernaculars, has typically been used in written communication and enjoys special protection and development under the Law on the Official State Language. The main task of language policy and language planning in Latvia is to ensure the sustainability of the Latvian language as the only official State language in Latvia as well as to guarantee the development of minority language. In order to implement this goal, well-considered language legislation as well as coordinated system of language policy institutions have been created already 25 years ago. The State Language Development Programme (2014–2020) pays special attention to the regional dimension of language policy. The Latvian language functions in a language contact situation with two languages with high economic value — Russian and English — and other minority languages, as Polish, Belarusian, Lithuanian. The features of language competition are different across the territory of Latvia. Although most of the population in Latvia are multilingual the Latgale region has developed a specific model of individual and social bi- or multilingualism. The level of Russian language skills among Latvians are higher than in other regions and the level of Latvian language skills — lower than in the rest of Latvia, and this fact has an impact on sociolinguistic functions of languages. At the same time di- or multiglossia has been widespread for most of the Latgale Latvians using local vernacular, Latgalian written language and Standard Latvian according to the respective communicative situation. Therefore, the model of language coexistence may be described as stable multilingualism where Latvian quite often functions as the subordinated element in everyday communication. The high level of multiglossia including Latgalian written language has also to be taken into account when carrying out measures for Latvian language protection. As for sustainability of this specific historical variety, its spread and development would be possible only if Latvian becomes the leading language both in formal and informal communication in the region.